

שלשה זמנים לקניית צורכי שבת

כל ימי השבוע

הגמרא בביצה (טז.) מביאה הנהגת שמאי שאם הזדמן לו היה קונה צורכי שבת כבר ביום ראשון, וכתב המשנה ברורה (ור"ג סק"ב) שראוי לנהוג כן.

ויש לעיין בזה, שהרי קניית צורכי שבת היא בכלל ההכנה, וזה נלמד מדכתיב (שמות טז, ה) 'וַיְהִי בַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וַיְהִינָם אֶת אֲשֶׁר יְבִיאֹה (טז ס' ג), הרי שהמצווה היא ביום השישי ולא קודם.

ויש לומר שרק בלקיטת המן היה צריך להכינו ביום שישי, מפני שהמן לצורך השבת ירד ביום השישי ולא קודם, אבל לדורות שאפשר להכין צורכי שבת גם קודם - ראוי לנהוג כן, הן משום חיוב מצווה, והן משום דין זריזין מקדימין למצוות.

ביום שישי

המגן אברהם (שם סק"א) הביא מכתבי האריז"ל שיותר טוב לקנות ביום שישי מביום חמישי. ולמד כן האריז"ל (שער הכוונות) ממה שנאמר 'והכינו את אשר יביא', שיום השישי הוא המכין ליום השבת, ולמד שהוא ציווי להנהיג בכל הדורות, לקנות צרכי השבת ביום שישי דווקא.

ונראה לדקדק כן מלשון הכתוב 'והכינו את אשר יביא', ולשון 'אשר יביא' לשון יתר. אלא בא לומר שההבאה צריכה להיות דוקא ביום השישי, ובמקום ההבאה היתה בלקיטה, ואילו לדורות ההבאה היא בקניה של צרכי השבת (וראה אורח"ח).

ובטעם הדבר, כתב המשנה ברורה (שם) משום שככל שההכנה סמוכה יותר לשבת, הדבר מוכיח שעושה כן לכבוד השבת.

אמנם נראה שיש טעם נוסף לזה, שהרי מבואר בשולחן ערוך (ור"ג א) שראוי לקנות מיד בתחילת יום השישי ולא להסמיך את הקניה לשבת, ואם כן נמצא שעצם יום השישי במהותו מתאים להכנה לשבת.

ביאור הדבר, שישנה שייכות מיוחדת ליום השישי עם יום השבת. ועל כן בלשון חכמים הוא נקרא 'ערב שבת', על שם

שהוא מעורב עם השבת. וכן מצינו מצווה להוסיף מחול על הקודש, והיינו לקדש חלק מיום השישי להיות כשבת עצמו לכל דבר' (הג"ז רסז, ג). ויש להוסיף שהוא גם מלשון ערבות ומתיקות, שהזוכה טועם בו מטעמה של השבת. ולפי שבשבת אסורה המלאכה, ראוי להכנה ביום השישי אליה ביותר.

ויש לעיין כיצד מתיישבים דברי האריז"ל עם הנהגת שמאי שהיה מכין צרכי שבת כבר מיום ראשון. ויש לומר ששמאי לא עסק באופן חיובי בהכנה של שבת לפני יום השישי, אלא רק אם "מצא בהמה נאה", קנאה לשבת, אבל לא חיפש אחריה. ועיקר הנהגתו היתה מחמת שליבו היה על השבת בכל השבוע, ומדין זכירת השבת בימי החול (כמבואר בגליון הקודם). אבל האריז"ל עוסק בעיקר ההכנה לשבת, וזה מצווה לעשות דווקא ביום השישי לטעם המבואר.

ועל כן, גם מי שקונה רוב צורכי השבת במשך ימי השבוע, ראוי שישאיר דבר לקנות ביום השישי, לקיים הכנת הקניה ביום השישי דווקא.

יזדרז בקניה ביום השישי

כתב השולחן ערוך (ור"ג א) 'ישיכים בבוקר ביום שישי להכין צורכי שבת'. וכתב הר"ן (שבת קיז.), שאין חיוב מהלילה, כיון דיום כתיב, ועוד שהמן לא היו לוקטין אותו בלילה (ובאמת באופן כללי אין דין זריזין מבעוד לילה, ראה תוס' פסחים ד.).

דין זה הוא משום הכלל 'זריזים מקדימין למצוות' (פסחים ד.). ואף שכאן מדובר על הכנה למצווה ולא על המצווה עצמה, גם בזה ראוי להזדרז (וראה שו"ע סי' תרכ"ה לענין הקמת הסוכה). והאגלי טל (נאות דשא ח"א עמ' רי) כתב שאדרבה, עיקר הזריזות צריכה להיות בהכנה למצווה, ודקדק כן מלשון חכמים "זריזין מקדימין למצוות" ולא אמרו 'במצוות'.

ענין נוסף יש בזריזות בהכנת צרכי שבת, שבזה האדם מראה שחביבה עליו השבת, ועל כן הותר לקנות צרכי השבת אף קודם התפילה (מש"ב שם). ומטעם זה צריך גם

לצפות לבואה של השבת (רמב"ם שבת ל, ב), ואף תוספת שבת יסודה בזה.

שלשה מיני זריזות

שלשה מיני זריזות יש בהנהגת האדם: הפחותה, שאין בה מעלה, והמעולה.

הפחותה - היא המזדרז לעשות כדי להוריד מעליו את העול (ראה רש"י ברכות כט:). שאין בה מעלה - היא באדם שמצד טבעו הוא מסודר בכל דבריו, וכל מה שמוטל עליו עושה מיד, בלא מחשבה מיוחדת. והמעולה - היא באדם שמזדרז לעשות דבר זה ביחוד מחמת חביבות הדבר.

ומי שמתעבב ואינו מזדרז בקיום המצווה, מראה שהיא בזויה בעיניו (רש"י תשובות מא), וכתב המאירי (הוריות י:). שזו דרך מי שאינו עושה המצווה דרך כוונה מעולה, אלא כמי שעושה אותה דרך פירוק עול ומצווה מלומדה. וממילא נלמד שהמזדרז בקיום המצווה עושה אותה בכוונה מעולה מתוך קבלת עול, ומראה שהיא חשובה בעיניו.

מעלה נוספת יש בעושה המצווה בזריזות, שבכך הוא כופה את יצרו, וכמו שכתב המסילת ישרים (פ') שטבע האדם כבד מאד, ולא יחפץ בטורה ומלאכה. ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז. ולהתגבר ולכופ את יצרו עדיף (ראה ב"ט לב:).

ואיך ידע האדם שזכה לזריזות המעולה, כאשר יראה שהחשק מתגבר בו, וכמו שכתב המסילת ישרים (פ') 'שמהזריזות יולד ההתלהטות. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצווה כמו שהוא ממחר תנועתו החיצונית, כן הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבדות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה. וזה דבר שהנסיון יעידה'.

ועל כן הנוהג בזריזות הראויה מרגיש שרגליו נושאות אותו לעשות (ראה רש"י בראשית כט, א), ועושה בשמחה, ונהנה מן התוצאה, ומחכה להשלמתה. וזוהי הזריזות הראויה והמעולה.

לא יהלך בקומה זקופה

שתי צורות לקומה זקופה

ולכן לעתיד לבא כשיתוקן החטא, יחזור האדם להלך בקומה זקופה. וכמו שאמרו להדיא בילקוט (בראשית יז) שכשיבוא בן פרץ יחזיר לו קומתו, שנאמר 'ואולך אתכם קוממיות' בקומה זקופה ולא ייראון מכל בריה.

וביאור הדברים, כי קודם החטא לא היה במציאות האדם שום סתירה להקב"ה, עד שביקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש (בר"ה, י), ואזי היתה ההליכה בקומה זקופה מעלה, שדומה לעליונים כמלאכים, ואין ראוי למשרתי המלך הקרובים אליו להלך בכפופות קומה.

אבל כשחטא האדם, הכניס את הרע בקרבו, ומענתה ההליכה בקומה זקופה היא כהתרחס כלפי הקב"ה, כאילו ח"ו יש שתי רשויות, שאין לו מורא ודוחק רגלי השכינה. וממילא לעתיד לבוא, כאשר ישחט הקב"ה את היצה"ר (סוכה נב). ויסתלק היצר מהאדם, יחזור הדבר לקדמותו להיות בקומה זקופה.

נמצא שכאשר האדם הולך בקומה כפופה, כדברי רבינו יונה, יזכור שו' אלהיו עליו וירא ממנו. ויזכיר לעצמו שצורת הליכה זו נגזרה עליו בעון החטא הקדמוני, שנכנס הרע בקרבו, ויצפה לגאולה האחרונה בה ישוב להלך בקומה זקופה כבשעת בריאתו.

כיסוי הראש

הגמרא (שבת קיח:) משבחת את מי שאינו הולך ארבע אמות בלא כיסוי ראש, ואמרו (שם קנז:) 'כסה ראשך כדי שתהא עליך יראת שמים'. וכתב הרמב"ם (מ"ג פ"ג פ"ב) 'גדולי חכמינו ז"ל היו נמנעים מלגלות ראשם, להיות השכינה מחופפת על האדם ומסוככת אותו'.

וכתב הט"ז (ח סק"ג) שבזמן הזה 'אסור' ללכת בגילוי הראש, משום שכן הוא חוקת הגוים, והמשנה ברורה העתיק דבריו להלכה (שם סק"א).

נמצא כאשר קם ממטתו (אף אם אינו מקפיד לישון בכיסוי הראש, או שנפל בעת השינה) ילבש כיסוי ראש ואחר כך יהלך. וכשנותן הכיסוי על ראשו יקבל על עצמו עול יראת שמים, והכיסוי יזכיר לו במשך כל היום שהשכינה 'חופפת' עליו ומסוככת אותו'.

והעובדים, ממשמשים מפעם לפעם בכיסוי הראש, דומים דתפילין (שו"ע כה, א), להזכיר לעצמם מציאות השכינה מעליהם. וידע כי בזה הוא נבדל מהאומות המגלים ראשם, ואנו 'לא שם חלקינו כהם וגורלנו ככל המונס', וישמח.

כתב רבינו יונה בספר היראה: 'ומעת קומו יכפוף קומתו'. וכוונתו לדברי חז"ל (קידושין לא.) שאסור לאדם להלך ארבע אמות בקומה זקופה, שנאמר 'מלא כל הארץ כבוד', וביאר רש"י 'שהזקוף קומתו נראה כדוחק השכינה', וכן פירש במדרש לקח טוב (בראשית לה, יג) טעם האיסור לפי ששכינה למעלה מראשו. ועל דתן ואבירם מצינו שיצאו 'לצבים' (במדבר טז, כז), ופירש רש"י דהיינו בקומה זקופה' לחרף ולגדף.

אמנם הדברים טעונים ביאור, שהרי במקום אחר מצינו שההליכה בקומה זקופה מעלה היא באדם מן הבהמה, ודומה בזה למלאך (הגיגה טז.). והיינו שמראה בזה שהראש עיקר ומנהיג את האברים. וחכמים אף תקנו לזה ברכה בברכות השחר 'זוקף כפופים', לפי שבלילה היה כפוף במיטתו (אבודרהם).

ואדרבה, מצינו שאחד מעונשי הנחש הקדמוני היה 'ועל גחונך תלך' (בראשית ג, יד), ואמרו בגמרא (סוטה ט:) 'אמר הקב"ה, אני אמרתי יהלך בקומה זקופה, עכשיו על גחונך ילך', הרי שההליכה בקומה זקופה מעלה היא לאדם ולא חסרון.

ביאור הדברים שישנם שתי דרגות בזקיפות הקומה: אחת - שהולך באופן שרגליו למטה וראשו למעלה, והיא מעלה לאדם. ושניה - שמגביה ראשו והולך נטוי גרון כמנהג בעלי הגאווה (שו"ת מהרש"ל סי' עב), ובזה מראה שאין לו מורא ופחד (ספר חסידים נג, ראשית חכמה יראה ב, כ), וזהו חסרון ואיסור.

זקיפת הקומה לעתיד לבא

והנה, אחת הברכות שנאמרו לישראל בפרשת בחוקות (ויקרא כו, ט) היא 'והרביתי אתכם', וביארו בספרא דהיינו 'בקומה זקופה'. וכן אמרו שם (פסוק יג) 'ואולך אתכם קוממיות', ופירשו בספרא דהיינו 'בקומה זקופה, ולא יהיו יראים מכל בריה'.

ועל כרחך ברכות אלו עוסקים בזקיפת הקומה מהסוג השני, שהרי הזקיפה של הראש למעלה מן הרגלים קיימת באדם תמיד. ויש להבין מדוע לא יהיה בזה איסור של הליכה בקומה זקופה.

ונראה, שכל האיסור של הליכה בקומה זקופה התחדש כתוצאה מחטא אדם הראשון, שהרי מבואר בגמרא (הגיגה יב.) שאחד העונשים שניתנו לאדם הוא ש'מיעט הקב"ה קומתו', והיינו שנענש כעין הנחש, אלא שמהנחש ניטלה הקומה לגמרי, ואילו האדם רק נתמעטה קומתו.

מידת הכעס [ג] מדרגות כעס

ג. הסר כעס מלבך

כתיב (קהלת יא, י) 'והסר כעס מלבך'. למדנו שהכעס בא מן הלב. עוד מצינו בשולחן ערוך (כה, ה) ש'הלב הוא עיקר התאוות והמחשבות'. ולכאורה צריך ביאור, הרי המחשבות באות מן המוח.

אלא שישנם שתי סוגי מחשבות: יש מחשבות של חקירות והתעסקות במושכלות שמשכנם במח, ויש מחשבות של תאוות שמשכנם בלב המתאווה, והם מסייעות לתאוות לצאת לפועל במעשה.

והכעס מגיע משתי המקורות הללו - יש כעס הבא מן השכל שבמח, שכועס על שהופרה עצתו, ויש כעס הבא מן הלב, שכועס על שהתבטלה אפשרותו להגות. ויש לאדם לשים לבו היכן הוא מקור הכעס בכל פעם, כדי לדעת לבטל את סיבת התעוררותו בפעם הבאה.

כיון שמקור הכעס בלב, אנו מוצאים שהכעס ניכר ביותר בעיני האדם, עד שנראה בשעת הכעס כאילו הן יוצאות מחוריהן. כי הלב והעין שני סרסורי החטא (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה), והם קשורים זה לזה, כמאמר חכמים (ע"ז כח:) 'שריוני דעינא באובנתא דליבא תלף [ראיית העין תלוי בהבנת הלב (תוספות)]. ועל כן בהתפעלות הלב נפעלים גם העינים.

ד. אל תבהל ברוחך לכעוס

כתיב (קהלת ז, ט) 'אל תבהל ברוחך לכעוס'. הרי שיש כעס הקשור לרוח' האדם שהיא אחת מחמשת חלקי הנשמה שבאדם, ועליה אמרו במדרש (בר"ה יד, ט) שהיא עולה ויורדת שנאמר (קהלת ג, כא) 'מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה'.

ביאור הדברים, שזהו סוג כעס שאינו נובע מתוך מחשבה ותוכנית, אלא הוא בא מהרוח הנושבת במהירות בלי התבוננות כלל. ועל כן נאמר 'אל תבהל', לשון מהירות, כמו שנאמר (אסתר ו, יד) 'ויבהילו להביא את המן', ומיוחדת היא הבהלה למהירות הבאה מתוך הדחק בלא מחשבה (מדרש שכל טוב ורמב"ע ויקרא כו, טז).

בזאת הזהיר הכתוב שיתרחק האדם מן הכעס הבא מחוסר שלווה הנפש ובלא מחשבה. וכמו שאמר אחד החכמים: אם ברצונך לכעוס, המתן מספר רגעים ואחר כך תכעס, ותראה שברוב המקרים חלפה סיבת הכעס.